

Бібліотека Острозького монастиря Ордену братів менших капуцинів: історична доля

Орден братів менших капуцинів (Ordo Fratrum Minorum Capucinatorum, скорочена форма – OFMcap.) – заснований міноритом Матвієм із Бассі, що в Урбіно, затверджений папою Климентом VII 1528 р., а його суворий статут було прийнято 1529 р. Серед католицьких чернечих орденів він вважався «пролетарським» орденем.

До Речі Посполитої братів капуцинів запросив король Ян III Собеський як придворних капеланів королівської родини. Перший капуцинський монастир було побудовано у Варшаві. Фундаційний камінь був закладений Яном III 1683 р., а у 1694 р. брати капуцини вже мешкали у зведеній монастирській будівлі. У діючому і нині монастирі капуцинів на вулиці Медовій у Варшаві спочивають серця польських королів Яна III Собеського та Августа II. Для порівняння треба сказати, що капуцини у Кракові заклали свій монастир 1699 р., до Львова вони прибули 1709 р. (монастир почав діяти тут у 1715 р.), до Любліна – у 1724 р.

Чернечий одяг капуцинів складався з сутани з гостроверхим каптуром і короткого плаща брунатного кольору з грубого сукна. Брунатний колір вважався у християнській символіці кольором жалоби та утримання від спокус. Він символізував зречення від світу, був знаком фізичної смерті, що спонукало ченців не тільки Ордену капуцинів, але й кармелітів та францисканців обрати його кольором чернечого одягу [1, с. 116]. Члени Ордену не носили полотняних сорочок, підперезувалися мотузяним поясом із вузликами, взувалися у сандалії на босу ногу. Вони запускали борода, спали на солом'яних ліжниках [13, с. 34].

Польська провінція Ордену капуцинів після трьох поділів Речі Посполитої розділилася на Галицьку та Руську провінції. Руська провінція під покровом св. Войцеха та св. Станіслава існувала з 1795 р. до 1888 р. До її складу входили монастирі у Брусилові, Вінниці, Володимирі Волинському, Дунаївцях, Збрижі, Куні, Любешові, Острозі, Старокостянтинові, Устилузі та Ходоркові. Після польського Листопадового повстання 1830-31 рр. залишилися діючими з названих осередків тільки монастирі у Брусилові, Вінниці, Старокостянтинові та Ходоркові. А після придушення польського повстання 1863 р. було ліквідовано й останні чотири. Найдовше, до 1888 р., проіснував монастир капуцинів у Вінниці.

До заснування капуцинського монастиря в Острозі долучився великий литовський мечник, згодом надвірний литовський маршалок, останній

острозький ординат Януш Олександр Сангушко (†1775). Своім актом від 3 квітня 1750 р. він подарував отцям капуцинам плац за валами міста для будівництва костела й монастиря. Будівлі були побудовані за проектом італійського архітектора Паоло Антонія Фонтана (1696-1765), надвірного архітектора князів Сангушків. Дозвіл на будівництво монастирського комплексу надав луцький біскуп Антоній Еразм Волович (1711-1770, біскупську кафедру обіймав у 1755-70 рр.). Після смерті кн. Я. О. Сангушка фундаторські обов'язки прийняв на себе таборовський староста Самуїл Лубковський (†1766). Після смерті останнього новий фундатор волинський мечник Фелікс Малинський (†1796) завершив будівництво монастирського комплексу, в крипах костелу якого був згодом похований [7, с. 58]. Капуцинський костел в ім'я св. Трійці був освячений 1778 р. луцьким суфраганом Франтішеком Коморницьким (1733-1780) і мав 8 вівтарів. У монастирі мешкало 15 ченців. 1800 р. при монастирі було відкрито новіціат Руської провінції Ордену капуцинів, який проіснував до 1825 р., коли його було переведено до Старокостянтинова [7, с. 63]. До Острозького капуцинського монастиря належала філія в Устилузі [8, с. 684]. Кілька разів у Острозькому монастирі відбувалися конгрегації (1791 р., 1797 р.) і капітули Руської провінції Ордену капуцинів (1806 р.) [7, с. 64]. На час касації монастиря у ньому перебувало 5 ченців [3, с. 177]. 1834 р. острозькі отці капуцини перейшли до Старокостянтинівського монастиря, а монастир в Острозі залишився стояти пустою. 1864 р. графиня А. Д. Блудова (1812-1891) зініціювала переробити костел на православну церкву в ім'я св.св. Кирила і Мефодія і заклала Браство, яке одержало ім'я св.св. Кирила і Мефодія.

Діяльність острозьких отців капуцинів була відповідною до францисканського духу, який поєднував молитву з працею. Душпастирську діяльність вони проводили у своєму костелі, який був тільки монастирським храмом. Капуцини не мали своєї парафії. Окрім того, відповідно до фундаційного акту вони повинні були виголошувати проповіді у парафіальному костелі кожної неділі та у свята. Вони готували нових членів Ордену в новіціаті. Харитативна діяльність капуцинів полягала у допомозі бідним і нужденним, молитві за своїх фундаторів і добродіїв. При монастирі функціонувала аптека, з якої безкоштовно видавали ліки для бідних хворих. Під час епідемії ченці опікувалися хворими. Монастир не мав постійних фондусів і існував та проводив харитативну діяльність за рахунок зібраних милостиней і пожертвувань.

Необхідно підкреслити, що монастир отців капуцинів в Острозі не згадується у статях, присвячених історії та діяльності цього Ордену на теренах Речі Посполитої, у таких солідних енциклопедичних виданнях,

як “Encyklopedja staropolska” Зигмунта Глогера [5], “Encyklopedja powszechna” [13] і “Encyklopedja kościelna” [4, с. 14]. Відсутня інформація про рукописні джерела, дотичні фондів бібліотеки, і у ґрунтовних працях польського бібліотекознавця Урсули Пашкевич [9, с. 10, 11]. У відомій праці Францішка Радзішевського книгозбірня Острозького капучинського монастиря не згадується [12, с. 57].

До нашого часу зберігся опис капучинського монастиря і костелу в Острозі за 1816 р. За цим описом монастирська бібліотека розміщувалася у костелі над хорами [7, с. 61]. У 1818 р. вона налічувала 819 томів, з яких латинською мовою було надруковано 429 видань, польською – 368, німецькою – 11, французькою – 8, італійською – 2, чеською – 1 [7, с. 64]. Переважна більшість книжок була релігійної тематики, але були видання з історії, медицини, природничих галузей знань. С. Кардашевич так лаконічно схарактеризував монастирську книгозбірню у своїй книжці, присвяченій давній історії Острога: «видання деяких творів дуже давні, з початку XVI ст., нині становлять бібліографічну цінність; куди поділася та бібліотека нікому не відомо» [6, с. 203].

Нині один стародрук із провенієнцією бібліотеки Острозького капучинського монастиря зберігається у фондах Музею книги і друкарства м. Острога. До Музею примірник надійшов із фондів Державної публічної бібліотеки ім. М. Є. Салтикова-Щедріна (Петербург), тепер Російська національна бібліотека (далі – РНБ). Це видання популярного у свій час теологічного твору експровінціала Руської провінції Ордену взятих кармелітів, відомого проповідника Марціна Рубчинського (†1793) “Ofiara sprawiedliwości... albo Traktat o Czysciu...” (Бердичів, 1763) [2, 65, №153]. На титульному аркуші є такий запис, що підтверджує належність книжки монастирській бібліотеці: „Ex libris PP. / Capucin[orum] / Ostrog[iensis]” («З книжок острозьких отців капучинів»).

У фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) виявлено теж один стародрук, який у минулому належав монастирській бібліотеці. Це – „Accessoria statut y konstytucye z Czaradzkiego Ładowskiego y Suplementu J. O. Xcia Załuskiego biskupa kijowskiego w pospolitości a naybardziej co do Processu potrzebniejszego. Tudzież formularze tranzakcyi niektorych” (Львів, 1765; НБУВ, ВСПВ: In. 2960), третє видання збірки юридичних законів і постанов, укладеної лувківським віцегерентом Міхалом Слонським на підставі різних випадків приватного і процесуального права. На шмуцтитулї примірника є запис, який засвідчує належність книжки монастирській книгозбірні: „Bibliothecae PP. / Capucin[um] Ostrogien[sis]” («Бібліотеки острозьких отців капучинів»).

Практично бракує фактографічних даних, на основі яких можна було б відтворити долю монастирської книгозбірні. З того, що відомо нам сьогодні, бібліотеку не можна вважати за обсягом фонду великою. Для порівняння книгозбірня Бердичівського монастиря босих кармелітів налічувала бл. 6000 томів, Вишневецького монастиря босих кармелітів – 1300 томів, Берестецького монастиря тринітаріїв – бл. 1500 томів, Львівського домініканського монастиря – бл. 5000 томів. Гіпотетично можна говорити про те, що залишаючи монастир в Острозі і переселяючись до Старокостянтинова, ченці забрали із собою якщо не всі, то частину книжок. При закритті монастирів і переселенні ченців до інших орденських осередків книжки монастирської бібліотеки вливалися до бібліотеки монастиря, куди переїжджали ченці. Але, як бачимо, у фондах НБУВ практично не виявлено стародруків із провенієнціями острозьких капуцинів. Залишається невідомим, яким шляхом потрапив стародрук із острозькою провенієнцією до Петербурга, і чи є ще і скільки книжок острозьких капуцинів у фондах РНБ. Можливо частину монастирської книгозбірні було вивезено туди?

Серед орденських організацій Римо-католицької Церкви Орден братів менших капуцинів не вважався орденем, на який покладалися інтелектуальні завдання, що апріорі не передбачало великого бібліотечного фонду.

На поставлені риторичні запитання можливо дасть відповідь подальша евристична робота з фондами НБУВ та РНБ, пошук документальних матеріалів в архіві Руської провінції Ордену капуцинів, який зберігається у Кракові.

Література

1. Апостолос-Каппадона Д. Словарь христианского искусства / Перев. с англ. А. Ивановой. – Челябинск, 2000. – 266 с.
2. Стародруки Речі Посполитої XVI-XVIII ст.ст. у зібраннях Музею книги та друкарства м. Острога і Волинського краєзнавчого музею: Каталог / Упоряд. О. Л. Позіховський, С. В. Позіховська. – Луцьк, 2005. – 104 с.: іл.
3. Шостак І. Луцько-Житомирська дієцезія наприкінці XVIII – у першій половині XIX століть. – Білий-Дунаєць; Остріг, 2005. – 200 с. (Бібліотека «Воляння з Волині». Т. 42).
4. G. R. Kapucyni // Encyklopedia kościelna / Wydana przez X. Michała Nowodworskiego. – Warszawa, 1876. – Т. 9. – S. 609-612.
5. Gloger Z. Encyklopedia staropolska ilustrowana. – Warszawa, 1902. – Т. 3. – S. 5-7.
6. Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga. – Warszawa; Kraków, 1913.
7. Kowalów W. J. Szkice z dziejów kościelnych Ostroga i okolicy. – Biały Dunajec; Ostróg, 2001. – 159 s.: il.

8. Ostróg // Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1886. – T. 7. – S. 682-690.
9. Paszkiewicz U. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej: spis za lata 1510-1939. – Warszawa: DiG, 1998. – 260 s.
10. Paszkiewicz U. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej do 1939 roku: Sup. 2. – Poznań: Bogucki wyd-wo naukowe, 2006. – 636 s.
11. Paszkiewicz U. Rękopismienne inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej: spis za lata 1553-1939. – Warszawa, 1996. – 96 s.
12. Radziszewski F. Wiadomość historyczno-statystyczna o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych... – Kraków, 1875. – 124 s.
13. Rogulski L. Kapucyni // Encyklopedia powszechna. – Warszawa, 1863. – T. 14. – S. 32-35.
14. S. Ch. Kapucyni w Polsce // Encyklopedia kościelna / Wydana przez X. Michała Nowodworskiego. – Warszawa, 1876. – T. 9. – S. 612-620.